

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3 : 81 : 39 (477)

Роман ЛОЗИНСЬКИЙ

МОВНА АСИМІЛЯЦІЯ РОСІЯН В УКРАЇНІ: НАПРЯМКИ, ЧИННИКИ, ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Сучасна мовна ситуація в Україні є однією з найскладніших у Європі. Незважаючи на проголошення незалежності в 1991 р. та набуття українською мовою статусу державної мови, подолати наслідки тривалої русифікації населення України наразі не вдалося. Її далі значна частка українського населення рідною вважає російську мову. Зрусифікованими є також представники багатьох етнічних меншин. Майже у всіх великих містах України російська мова домінує у більшості сфер суспільного життя. Така мовна ситуація є несприятливою для держави, оскільки русифікація населення створює підґрунтя для різноманітних політичних спекуляцій, зокрема, спроб штучно роз'єднати населення України за мовною ознакою, протиставити східну та західну частину держави.

Однією з причин, які перешкоджають подоланню мовної русифікації населення, є відсутність ґрунтовних наукових досліджень з цієї проблематики. Дуже часто сутність проблеми русифікації зводять майже винятково до політичних (історико-політичних) й економічних причин, натомість поза увагою залишають не менш важливі соціальні та демографічні чинники русифікації. Не досягнуто також належного рівня у вивченні деяких інших важливих аспектів сучасної мовної ситуації в державі й, зокрема, питання мовної асиміляції російського населення України. Мовна русифікація українців і мовна українізація росіян, хоча й є протилежними за спрямуванням процесами, однак між собою вони міцно пов'язані. Тому, дослідивши особливості мовної асиміляції росіян в Україні, можна водночас простежити важливі аспекти мовної русифікації українців, виявити чинники та можливості дерусифікації українського населення держави. Крім цього, дослідження мовної асиміляції росіян дає можливість визначити загальне спрямування сучасних етнолінгвістичних процесів у державі, вплив на них різних чинників, а також виявити тенденції зміни мовної ситуації в Україні у найближчі роки.

Джерельною базою статті є матеріали повоєнних переписів населення України. Чотири з них, а саме переписи 1959, 1970, 1979, 1989 років, відбулися ще у радянський період. У грудні 2001 р. проведено перший в історії незалежної України Всеукраїнський перепис населення. Всі переписи реєстрували рідну мову населення на засадах соціально-психологічного підходу (його на території колишнього Радянського Союзу вперше застосовано ще під час перепису 1939 р.), тобто записувалася мова, яку сам опитуваний вважав рідною (що пов'язувало її з показником національності), а в тих випадках, коли йому було важко визначитися – мова, якою він краще володіє, чи яку використовує в сім'ї (тобто, насправді, розмовна мова). Радянські переписи 1970, 1979 і 1989 років реєстрували також другу мову з мов народів СРСР, якою опитуваний вільно володіє. Під час Всеукраїнського перепису 2001 р. реєструвалася інша мова, якою людина володіла. Нижньою межею територіального масштабу розробки матеріалів про рідну та другу мову були міста й селища міського типу. За матеріалами переписів розроблялися також таблиці, у яких мовний показник поєднано з деякими іншими показниками, зокрема, це такі таблиці: національність + рідна мова, національність + друга мова, національність + рідна мова + вік, національність + друга мова + вік та деякі інші. Проте усі ці таблиці склалися тільки для областей, обласних центрів й окремих інших найбільших міст. Крім цього, майже всі таблиці розроблялися окремо за статтю (чоловіки, жінки) та типом поселення (міське, сільське населення). Переписи 1959 та 1970 років рідну мову визначали для наявного населення, переписи 1979, 1989, 2001 років – для постійного.

Матеріали переписів населення опубліковано у спеціалізованих статистичних виданнях [1,2,4,5,7]. Крім цього, оскільки центральні статистичні органи у своїх виданнях оприлюднювали матеріали тільки в розрізі адміністративних областей, нами використано деякі статистичні матеріали, отримані безпосередньо в обласних статистичних управліннях. Зокрема, це відомості про рідну мову населення в розрізі адміністративних районів і міст обласного значення.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити процеси мовної асиміляції російського населення в Україні, а головні завдання: проаналізувати кількісні параметри мовної асиміляції росіян у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст., виявити спрямування асиміляційних процесів і найважливіші чинники, які на них впливають, простежити територіальні особливості мовної асиміляції росіян в Україні, а також тенденції цього процесу в найближчі роки.

Мовна асиміляція росіян в Україні – це, насамперед, їхня мовна українізація. З понад 340 тис. росіян, які за даними перепису 2001 р. зазнали мовної асиміляції, 96,4 % рідною мовою визнали українську і тільки близько 3,6 % (12 тис.) рідною мовою назвали не українську, не російську, а іншу мову. Проте, у деяких регіонах України мовна асиміляція росіян з іншими, крім українців, етнічними спільнотами все-таки відбувається. Зокрема, це регіони, де компактно проживають представники етнічних меншостей України. Наприклад, у Чернівецькій області в 2001 р. у сільській місцевості рідною мовою румунську або молдавську мови назвало близько 1,7 % росіян. А у Герцаївському районі області, де понад 90 % населення становлять румуни, румунську мову рідною назвало 7,1 % росіян, тоді як українську – тільки 2,3 %. В Болградському районі Одеської області, де мешкають здебільшого болгари та гагаузи, 3,2 % росіян назвали рідною мовою болгарську або гагаузьку мови. В Березівському районі Закарпатської області, де живуть здебільшого угорці, 3 % росіян рідною мовою назвали угорську

У другій половині ХХ ст. в Україні кількість росіян з рідною українською мовою поступово зростала, однак, до 90-х років, це відбувалося дуже повільно. Зокрема, за 1959-1989 рр. кількість росіян з рідною українською мовою збільшилася з 130,6 тис. до 177,5 тис., тобто на 35,9 % (табл. 1), тоді як загальна кількість росіян в Україні, здебільшого внаслідок міграції й асиміляції українців збільшилася на 60,1 %. Тобто, кількість росіян з рідною українською мовою, зростала повільніше, ніж загальна кількість росіян, тому частка українізованих росіян у складі російського населення України у 60-70-х роках ХХ ст. зменшувалася. Однак наприкінці 80-х років ХХ ст., внаслідок деякого підвищення соціального статусу української мови в Українській РСР, кількість росіян з рідною українською мовою поступово почала зростати. З проголошенням в 1991 р. незалежності України цей процес посилюється. За 1989-2001 рр. кількість росіян з рідною українською мовою в державі збільшилася з 177,5 тис. до 328,2 тис. осіб, або ж на 84,8 %.

Таблиця 1

Кількість, частка та рідна мова росіян в Україні у повоєнний період (усе населення)

Рік	Кількість, осіб	Частка, %	Рідна мова					
			російська		українська		інша	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%
1959	7090813	16,9	6958859	98,1	130591	1,9	1363	0,02
1970	9126331	19,4	8989541	98,5	135324	1,5	1466	0,02
1979	10471602	21,1	10329583	98,7	140347	1,3	1672	0,02
1989	11355582	22,1	11172508	98,4	177534	1,6	5540	0,05
2001	8334141	17,3	7993832	95,9	328152	3,9	12157	0,2

Джерело: [1,2,4,5,7].

Пришвидженню темпів українізації російського населення в Україні після проголошення незалежності сприяють декілька взаємопов'язаних чинників. Головний

чинник – це підвищення соціального статусу української мови у державі. Попри те, що на загал процеси русифікації населення України не припинилися (а за деякими параметрами русифікаційний вплив на українське населення держави, особливо на молодь, наприкінці 90-х років ХХ ст. – на початку ХХІ ст. навіть зріс, насамперед через засоби масової інформації, а також через поширення масової російської субкультури), українська мова в Україні все-таки законодавчо визнана єдиною державною мовою, встановлено вимогу щодо володіння і використання української мови у діловодстві, на державній службі, в збройних силах, інших сферах. Підвищення соціального статусу української мови сприяло тому, що росіяни почали поступово усвідомлювати необхідність володіння українською мовою в Україні, на відміну від радянського періоду, коли вони не вбачили особливої потреби, в тому, щоб знати мову корінної етнічної спільноти. У змішаних українсько-російських сім'ях, у яких до 1991 р. активно відбувалася русифікація українців, із проголошенням незалежності багато росіян переорієнтовується на українську мову.

Другий чинник – це поступове руйнування російських мовних середовищ у багатьох населених пунктах і, відповідно, більш дисперсне розселення росіян поміж українського населення. Російські мовні середовища насамперед руйнуються у центральних і західних регіонах держави, й пов'язано це з суттєвим зменшенням кількості росіян у складі населення України після 1991 р. [3]. Через різні причини (еміграція, асиміляція, природне скорочення через переважання смертності над народжуваністю) кількість росіян в Україні за 1989-2001 р. зменшилася на 26,6 %: з 11,4 млн. до 8,3 млн. осіб. Їхня частка знизилася з 22,1 % до 17,3 % від загалу населення держави. В деяких регіонах України кількість росіян зменшилася майже на половину. Внаслідок цього у багатьох містах перестали існувати повноцінні російські мовні середовища, оскільки кількість російськомовного населення зменшилася з декількох тисяч до декількох сотень чи навіть десятків осіб. Така кількість росіян уже не є достатньою для того, щоб підтримувати етнічну культуру, сформувати повноцінне російськомовне середовище, яке б стало на заваді мовній асиміляції. Наприклад, у Львівській області у 1989 р. налічувалося 16 міських поселень, у яких росіян мешкало понад 1000 осіб, а у 2001 р. таких поселень вже було тільки 4. У Тернопільській області понад 1000 росіян мешкає тільки в обласному центрі. У багатьох адміністративних районах Західної України кількість росіян на даний час не перевищує 100 осіб. Проживаючи дисперсно в суцільно українському середовищі вони швидко українізуються.

Третій важливий чинник – це зменшення кількості російських дошкільних закладів і загальноосвітніх шкіл в Україні. Почасти це пов'язано із політикою поступової дерусифікації цих сфер, яку провадить центральна влада. Зокрема, за десять років незалежності (1991-2001 рр.) частка дітей у дошкільних закладах з російською мовою виховання у державі зменшилася з 49 до 20 %, частка учнів загальноосвітніх шкіл з російською мовою навчання – з 50 до 27 % [6, с. 459, 467]. Іншою причиною зменшення кількості російських шкіл і дитсадків є також суттєве зменшення кількості росіян у багатьох міських поселеннях. Внаслідок цього часто навіть у багатьох середніх за людністю містах (50-100 тис. жителів) кількість дітей російської національності є недостатньою для забезпечення набору в російські дошкільні установи та загальноосвітні навчальні заклади. Тому в деяких областях України російські школи та дитячі садки нині залишилися тільки у обласних центрах.

Більшість засимільованих росіян мешкає у міських поселеннях. Причина тут в тому, що саме в міських поселеннях живе абсолютна більшість російського населення України. Проте назагал ступінь мовної українізації росіян у міських поселеннях дуже низький. У радянський період частка росіян з рідною українською мовою у міських поселеннях України становила близько 1 %, з проголошенням незалежності цей показник зріс до 3,5 % в 2001 р. (табл. 2). Однак у великих містах, зокрема на сході та півдні України, росіян з рідною українською мовою майже немає. Асимілюються насамперед росіяни, що живуть у невеликих містах і селищах міського типу.

У сільській місцевості ступінь мовної українізації російського населення вдвічі вищий, ніж у містах. У 2001 р. українська мова була рідною для 6,9 % росіян, що живуть у сільській місцевості (табл. 3).

Таблиця 2

**Кількість, частка та рідна мова росіян в Україні у повоєнний період
(міське населення)**

Рік	Кількість, осіб	Частка, %	Рідна мова					
			російська		українська		інша	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%
1959	5726477	29,9	5664469	98,9	61429	1,1	579	0,01
1970	7712277	30,0	7628539	98,9	82871	1,1	867	0,01
1979	9050448	30,0	8958939	99,0	90440	1,0	1069	0,02
1989	9943509	29,0	9820775	98,8	118592	1,2	4142	0,04
2001	7236704	22,4	6973564	96,4	252539	3,5	10601	0,1

Джерело: [1, 2, 4, 5, 7].

Таблиця 3

**Кількість, частка та рідна мова росіян в Україні у повоєнний період
(сільське населення)**

Рік	Кількість, осіб	Частка, %	Рідна мова					
			російська		українська		інша	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%
1959	1364336	6,0	1294390	94,8	69162	5,1	784	0,1
1970	1414054	6,6	1361002	96,3	52453	3,7	599	0,04
1979	1421154	7,3	1370644	96,5	49907	3,5	603	0,04
1989	1412073	8,2	1351733	95,7	58942	4,2	1398	0,1
2001	1097437	6,9	1020268	93,0	75613	6,9	1556	0,1

Джерело: [1, 2, 4, 5, 7].

Простежуються суттєві територіальні відмінності у ступені мовної асиміляції російського населення України (табл. 4). Кількість і частка росіян з рідною українською мовою у регіонах залежить від таких найважливіших чинників. По-перше, це загальна кількість російського населення та його частка від загалу жителів області. Дія цього чинника проявляється двояко. З одного боку, велика кількість російського населення, наявність потужних російських мовних середовищ сприяють збереженню росіянами мови своєї національності. Тому в Україні майже не простежуються процеси мовної українізації росіян в АР Крим (росіяни там становлять більше половини населення), а також у східних областях – Луганській та Донецькій. Натомість, там де росіян живе відносно небагато (західні та центральні області), рівень мовної українізації росіян найвищий. Однак, з іншого боку, велика кількість росіян у складі населення області сприяє зростанню загальної кількості росіян з рідною українською мовою, оскільки чим більше російського населення, тим більше мішаних українсько-російських шлюбів, які зазвичай найсуттєвіше сприяють мовній асиміляції росіян. Тому найбільша кількість росіян з рідною українською мовою мешкає не на заході України, а на сході, у Дніпропетровській (37,9 тис. осіб в 2001 р.), Харківській (31,7 тис.), Донецькій (24,7 тис.), Запорізькій (20,7 тис.) областях, а також у м. Києві (26,7 тис.).

Ще одним важливим чинником асиміляції на регіональному рівні є тип поселення, у якому проживає росіянин. Вище вже мовилося, що у сільській місцевості, а також у невеликих містах, українізація росіян відбувається швидше. Це доволі чітко простежується й тоді, коли аналізувати мовну русифікацію росіян у розрізі областей. Наприклад, у 2001 р. навіть у таких назагал русифікованих областях, як Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, частка росіян з рідною українською мовою у сільській місцевості сягнула 15 % і вище.

Розподіл росіян за рідною мовою по регіонах (за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р.)

Регіон	Кількість, осіб	Частка, %	Рідна мова					
			російська		українська		інша	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%
АР Крим	1180441	58,5	1177132	99,7	2125	0,2	1184	0,1
Вінницька	67501	3,8	58194	86,2	9174	13,6	133	0,2
Волинська	25132	2,4	21502	85,6	3625	14,4	5	0,02
Дніпропетровська	627531	17,6	588274	93,7	37922	6	1335	0,2
Донецька	1844399	38,2	1818201	98,6	24785	1,3	1413	0,1
Житомирська	68851	5,0	55976	81,3	12833	18,6	42	0,1
Закарпатська	30993	2,5	28435	91,7	2451	7,9	107	0,4
Запорізька	476748	24,7	454447	95,3	20790	4,4	1511	0,3
Івано-Франківська	24925	1,8	21436	86	3473	13,9	16	0,1
Київська	109322	6,0	95731	87,6	13480	12,3	111	0,1
Кіровоградська	83929	7,5	73297	87,3	10597	12,6	35	0,1
Луганська	991825	39,0	973590	98,2	16531	1,7	1704	0,2
Львівська	92565	3,6	81260	87,8	11208	12,1	97	0,1
Миколаївська	177530	14,1	166387	93,7	11053	6,2	90	0,1
Одеська	508537	20,7	493413	97	13818	2,7	1306	0,3
Полтавська	117071	7,2	102766	87,8	14268	12,2	37	0,03
Рівненська	30129	2,6	25065	83,2	5049	16,8	15	0,1
Сумська	121655	9,4	108896	89,5	12603	10,4	156	0,1
Тернопільська	14194	1,2	11403	80,3	2778	19,6	13	0,1
Харківська	742025	25,6	709686	95,6	31724	4,3	615	0,1
Херсонська	165211	14,1	151266	91,6	13900	8,4	45	0,03
Хмельницька	50686	3,6	42585	84	8056	15,9	45	0,1
Черкаська	75577	5,4	66477	88	8949	11,8	151	0,2
Чернівецька	37881	41	34653	91,5	3071	8,1	157	0,4
Чернігівська	62207	5,0	55258	88,8	6894	11,1	55	0,1
м. Київ	337323	13,1	309360	91,7	26685	7,9	1278	0,4
м. Севастополь	269953	71,6	269142	99,7	310	0,1	501	0,2

Джерело: [5].

Наступним чинником мовної асиміляції росіян, який можна простежити, якщо аналізувати цей процес на регіональному рівні, є тривалість проживання росіян на тій чи іншій території. Як відомо, мігранти зазвичай зберігають мову своєї національності, асимілюються вже наступні покоління, діти та внуки мігрантів. Дією цього чинника можна пояснити те, що у групу областей з найвищою часткою росіян з рідною українською мовою ввійшли Житомирська, Вінницька, Волинська, Хмельницька області. На території цих областей росіяни почали поселятися ще наприкінці XVIII ст., після приєднання Правобережжя, Поділля і Волині до складу Російської імперії. За показниками мовної українізації росіян, перелічені вище області навіть випередили деякі галицькі області, де росіяни є відносно недавніми мігрантами, тому більше зберегли рідну мову. Дією цього ж чинника можна пояснити доволі високий ступінь українізації російського населення Центральної України (Київська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська області). Частка росіян з рідною українською мовою у 2001 р. тут становила близько 12 % від загалу росіян, тобто стільки ж скільки у Львівській області, попри те, що, скажімо, ступінь русифікації українського населення Центральної України, все-таки суттєво вищий, ніж на Львівщині. Однак, з іншого боку, рівень мовної українізації росіян у Східному Поліссі та Слобожанщині (Чернігівська, Сумська, Харківська області) знову знижується, попри те, що росіяни на цих землях з'явилися ще раніше, ніж у Центральній Україні. Тут на асиміляційні процеси впливає ще один чинник – прикордонне з Росією розташування цих регіонів. Цей чинник

стримує мовну асиміляцію росіян.

Ще на асиміляцію росіян впливає мозаїчність етнічної структури населення області. Як відомо, етнічно найбільш однорідною в Україні є Тернопільська область. Частка українців у складі населення Тернопільщини у 2001 р. становила 97,8 %. Відповідно й ступінь мовної українзації росіян тут найвищий. Частка росіян з рідною російською мовою становила 19,6 %.

З іншого боку, у Закарпатській та Чернівецькій областях етнічна мозаїчність населення доволі значна. На Закарпатті, крім українців і росіян, у значній кількості мешкають угорці, румуни, цигани, словаки. У Чернівецькій області компактно проживають румуни та молдовани. Багатонаціональність регіону певною мірою сприяє збереженню у ньому позицій російської мови. У радянській період ця мова, як відомо, виконувала функцію мови міжетнічного спілкування. І хоча зараз цю функцію поступово переймає українська мова, представники різних національностей у цих регіонах часто й далі спілкуються поміж собою по-російськи. Це посилює позиції російської мови, сприяє збереженню російських мовних середовищ і, відповідно, перешкоджає асиміляції росіян. Тому, попри те, що росіян у Закарпатській та Чернівецькій областях доволі небагато, ступінь їхньої мовної українзації невисокий, він становить тільки 8 %. Особливо чітко цей чинник простежується, якщо проаналізувати етнічну та мовну структуру населення областей у розрізі адміністративних районів. Наприклад, у Чернівецькій області, в етнічно українських районах, де частка українців становить понад 90 %, частка росіян з рідною українською мовою може сягати 15-20 % від загалу (у Вижницькому районі – 14,6 %, Кіцманському – 16,5 %, Путильському – 19,4 %). Натомість, у Герцаївському районі, де більшість населення становлять румуни, частка росіян з рідною українською та румунською мовою разом становить тільки 9,4 % від загалу росіян, що мешкають у районі. У Новоселицькому районі, де більшість населення становлять молдовани, частка росіян, які зазнали мовної асиміляції, становить тільки 7,4 %.

Вивчення територіальних особливостей мовної українзації російського населення України дає можливість виявити ще одну особливість цього процесу: територію держави можна поділити за інтенсивністю та характером мовної русифікації росіян на два макрорегіони. Перший макрорегіон – це територія давнього заселення України, де колись формувався український етнос. Другий макрорегіон – це степова Україна, територія, яка почала інтенсивно освоюватися тільки наприкінці XVIII – у XIX ст.

Мовна асиміляція росіян, як і асиміляція представника будь-якої етнічної спільноти, відбувається у декілька етапів. Одним з обов'язкових етапів є двомовність людини, тобто вільне володіння двома мовами, в нашій ситуації – російською й українською. З огляду на це, досліджуючи мовну асиміляцію росіян, доцільно проаналізувати показник другої мови, якою людина вільно володіє. Його реєстрували переписи 1970, 1979, 1989 та 2001 років.

У радянський період вільно володіло українською мовою, як другою, менш ніж третина росіян України (табл. 5). Зростав цей показник доволі повільно.

Таблиця 5

**Кількість, частка та друга мова росіян в Україні у повоєнний період
(усе населення)**

Рік	Кіль-кість, осіб	Частка, %	Друга мова			
			російська		українська	
			осіб	%	осіб	%
1970	9126331	19,4	77414	0,8	2368527	26,0
1979	10471602	21,1	98165	0,9	3122155	29,8
1989	11355582	22,1	139285	1,2	3721713	32,8
2001	8334141	17,3	246911	3,0	4569313	54,8

Джерело: [2,4,5,7].

Після проголошення незалежності України кількість росіян, для яких українська мова є другою, якою вони вільно володіють, суттєво зросла, а їхня частка перевищила половину

російського населення держави. Зростання кількості росіян, які вільно володіють українською мовою, почасти вказує на те, що в Україні темпи мовної українізації росіян можуть зрости.

Насамперед українізація росіян триватиме у західних та центральних областях України. Натомість українізації росіян у Криму, де вони становлять більшість населення, а також у східних областях та великих містах півдня та Придніпров'я (Харків, Одеса, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Миколаїв) не буде, оскільки для цього потрібно, щоб там, принаймні, сформувалися більш-менш повноцінні україномовні середовища. Для цього, навіть за оптимальних умов, потрібно щонайменше десятиліття. Проте у менших міських поселеннях та сільській місцевості сходу та півдня України українізація росіян триватиме.

Отже, на підставі дослідження процесу мовної асиміляції російського населення України можна зробити такі головні висновки. Мовна асиміляція росіян в Україні до проголошення незалежності відбувалася дуже повільно. Асиміляції зазнавали лише росіяни, які жили дисперсно у сільській місцевості, здебільшого у центральних та західних областях. У 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. темпи мовної асиміляції росіян зросли. Цьому сприяли такі чинники: підвищення соціального статусу української мови після проголошення незалежності України, руйнування російських мовних середовищ у багатьох населених пунктах внаслідок суттєвого зменшення кількості російськомовного населення, часткова дерусифікація деяких соціальних сфери, зокрема дошкільного виховання й освіти. У найближчі роки темпи мовної асиміляції росіян можуть дещо зрости, однак й далі вона буде відбуватися головню у західних і центральних регіонах.

Назагал спрямування етнолінгвістичних процесів в Україні значною мірою залежатиме від дій владної еліти. Наразі центральна влада ще остаточно не визначилася щодо стратегічних напрямів мовної політики, вона ще вибирає що робити: цілеспрямовано і послідовно здійснювати заходи з дерусифікації держави чи побудувати, за прикладом сусідньої Білорусі, мовну політику на засадах офіційної двомовності. Невизначеність центральної влади у головному мовному питанні значно впливає на мовну політику в регіонах, особливо на сході й півдні, де місцева влада не надто поспішає здійснювати заходи для забезпечення повноцінного функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

Література:

1. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 г. Украинская ССР. – М., 1963.
2. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. – Т. 4. Национальный состав населения СССР, союзных и автономных республик, краев, областей и национальных округов. – М., 1973.
3. Лозинський Р. М. Етнічні аспекти демографічної кризи в Україні // Актуальні проблеми розвитку економіко-географічної науки та освіти в Україні. – К., 2003. – С. 55–59.
4. Національний склад населення України (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). В 2-х частинах. – К., 1991–1992.
5. Національний склад населення України та його мовні ознаки. – К., 2003.
6. Статистичний щорічник України за 2001 рік. – К., 2002.
7. Численность и состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1979 года. – М., 1985.

Summary:

Roman Lozynsky. LANGUAGE ASSIMILATION RUSSIANS IN UKRAINE: DIRECTION, FACTORS, AND TERRITORIAL PARTICULARITIES.

Processes of language assimilation of Russian population of Ukraine has been explored, in particular its direction, quantitative parameters, factors of assimilation, territorial particularities. The censuses of population of new independent countries are the source base of the article.